

Kiss Benedek

Élettöredékek

Akasztó

Akasztó, ahol születtem és gyerekségemet töltöttem, Bács-Kiskun megyei nagyközség Solt és Kiskőrös között, a Duna vonzáskörzetében. A homok és szik között egy kis löszhátra épült. Gyerekkoromban 4600 lakosa volt, jelenleg egy kissé megfogyatkozott az elvándorlás és a demográfiai viszonyok miatt, de még most is 3500 fő lakosa van. Ha meggondoljuk, hogy a 20. század elején a hozzá tartozó Szentimre pusztából lett önálló község Soltszentimre néven, s a 2. világháború után vált Tetétlen pusztá Dunatétlen néven (ahová akkor 1000 fő akasztói lakos telepedett át) önálló községgé, ez szinte elhanyagolható. Vizenyős, lápos-nádas hely volt, s a falu határában épült meg a vizeket lecsapoló Duna-völgyi Főcsatorna is, mellette több kisebb csatornával, amik lecsapolták a vadvizeket. Ezeknek sok káruk is volt a lakosság részére, mert véget vetettek a sok százados vízi világnak, csikászatnak, pákászatnak, ugyanakkor a nádasok gyakorta jó búvóhelyek is voltak, ha veszély volt. S ami maradt, a falu északi határában hatalmas szikesek alakultak ki, ahol gyakran söpörtek a lakók sziksót szappanfőzéshez, s szedtek bőven termő piriparát, vagyis széki virágot, kamillát. Földművelésre azonban nem volt alkalmas, ezért Átok-csatornának is nevezték a vizeket levezető csatornát! De a falu gazdag állattartásának a gyér legelőkön való legeltetések miatt is kedvezett, legújabbán pedig hatalmas tavakat alakítottak ki rajtuk, s a „sziki ponty” szinte fogalom, keresett áru lett. Az állattartás pedig a délnyugati irányban fekvő Szentkirály, Mikla és Ács puszták környékén dívott és dívik ma is. Egykori oklevelek megemlítik, hogy a középkorban Nyugatra hajtott hízott marhák (göbölyök) nagy számban innen is kerültek ki. A falu keleti, de főként déli része viszont ragyogó szőlőtermő homok, s ugyancsak az utóbbi évtizedekben erre komoly pincészet, borgazdálkodás alakult ki. Ugyanez gyümölcsstermelésre is kiválóan alkalmas.

Az Árpád-kori oklevelek már lakott helyként említik, nevét a régi kun nyelvből eredeztetik – itt Okoztou néven fordul elő, ami egyes magyarázatok szerint ökörtöt, ököritatót jelent. (Az egyik göbölynevelő pusztát ma is Ökördinek hívják. De egy általánosabban elterjedt vélekedés szerint, mivel itt vezetett át Délvidékre a főút, a nagy sár és dagonya miatt elakadtak a szekerek, s a lovakat ökrökre kellett váltani, hogy ezen a terepen átvontassák a megrakott szekereket. Azaz: Akasztó – tengelyakasztó.)

A falu pusztulásáról először a tatárjárás után esik szó, de hamarosan újra-települ, s egy oklevél szerint IV. (Kun) László Csanádra menet 1278-ban itt éjszakázik. Ugyanakkor ezt megerősíti egy másik irat 1291-ből: III. Endre király felesége, Fenenna a Dömsöd-Okozthov-Báta útvonalon utazik haza Rómába. Sőt, Zsigmond király idején vámszedő helyként szerepel, ami fejlődését lényegesen előmozdította. A mai Ács pusztát Álc-pusztának említik, ami bizonyára a Győr melletti Ács nevű falu névadó nemzetsége is. Az 1500-as években, a török hódoltság idején aztán a magyarok rovására sok török települt be, amit igazol a falu egyes részeit máig jelölő török eredetű Tubán és Burgó név. S a falu akkor három helyre adózott: a töröknek, a földesúrnak és a kalocsai káptalannak. A nagy sanyargatást a lakosság egyre nehezebben tűrte, s elszökdöstek, többen a nádasokban leltek búvóhelyet. A maradék lakosságot, mikor kivonultak, az egész környékről elhajtották, s Akasztót romokban hagyták ott. A Rákóczi-szabadságharc elején Vak Bottyán még zömmel pusztaságot talál itt, de a falu földesura: Batthyány József a felvidékről – különösen a magyarokkal közösen lakott megyékből, a palócok földjéről – szlovákokat telepít be, akik a századvégre teljesen elmagyarosodtak, csak egyes családnevek őrzik a szlovák származást. (Hogy ez így történt, ahhoz nem kisszámú magyar lakosra volt szükség, mert például a kiskőrösiek máig őrzik nyelvüket és hagyományaikat, s akiket az akasztóiak megvetően „tótoknak” titulálnak.) Ugyancsak akkor, a 18. század elejétől vezetnek anyakönyvet, ekkor alakul meg a káptalan, s hamarosan templom is épül. (Henkey Gyula neves etnográfus is vizsgálódott nemrég a faluban, s állapította meg a volt szlovákok és magyarok embertani hasonlóságát.)

A dunai nagy árvizek súlyos károkat okoztak többször a faluban, 1838-ban pl. 146 ház dőlt össze, de legutóbb, az 1941-es árvíz viselte meg a községet (s erről gyerekkoromban már magam is sokat hallottam).

Rejtélyes módon az 1848–49-es forradalomról és szabadságharcról nemigen található adat, de egy kis ugrással megemlíthetjük, hogy az első világháborúba bevonultak száma már 800 fő, akikből 252 fő elesett (köztük Pusztai György nagyapám). Kun Béla kömmünje alatt sem történtek nagy dolgok, de Szamuely pribékjei három embert agyonlőttek.

1930 is nevezetes Akasztó életében, mert ekkor építették és adták át a környék sokáig legszebb emeletes iskoláját. Szükség is volt rá, miként később az orvoslakásra és tanítólakásokra, mert Akasztó volt a környéken az a település, amit isten háta mögöttinek, elmaradottnak és maradinak tartottak, melynek lakói babonákba, ósdi hagyományokba gubóznak. A falut a vasút kikerülte, útjai szinte elviselhetetlenül sárosak-porosak voltak, legnagyobb itt volt a csecsemő-halandóság, a torokgyík, a vérhas, a tüdőbaj itt szedte legtöbb áldozatát (köztük nagyanyám legkisebb testvérét, a sokat emlegetett Józsikát is elvitte). Egészen gyerekkoromban még én is úgy éltem meg, mintha szegény, megbélyegzettség lenne akasztóinak lenni. Autók még nem voltak, kerékpárok és egy hajnali és esti kiskőrösi buszjárat kötötte össze a világgal. Ezzel együtt lakói nagy lokálpatrióták voltak, s gazdaságilag sem voltak nagy különbségek köztük. A legnagyobb birtokos több ezer holddal természetesen a kalocsai káptalan volt, a lakosság nagy része itt dolgozott, nagyszámú nincstelen és zsellér pedig a tetétleni Károlyi

birtokra járt napszámoskodni. Ezek mind kiváló minőségű fekete öntvényföldek voltak. A lakosság kb. fele törpebirtokos volt, és sokaknak volt a szántók, legelők mellett szőlőjük is.

Mint az egész magyarság a 2. világháború előtt, nagy nyomorúságban éltek itt is az emberek, s a világháború időszaka még inkább rontotta a helyzetet. A szovjet csapatok 1944 végén jöttek be, de az egész országban ismert kegyetlenkedések és erőszakosságok nálunk nemigen fordultak elő, pedig egy időre megállt nálunk a front – készültek a dunaföldvári áttörésre, ami mindkét oldalon sok áldozatot követelt. Saját példánkra is hivatkozhatom, ugyanis hozzánk egy tiszt és tisztii szolgálja kvártélyozott be. Nemhogy nem lett bajuk anyáméknak, és nagyanyámnak se, de a tisztii szolgálhoz, akit Ivánnak hívtak, érdekes történetek kapcsolódnak. Nagyon fiatal volt, és azt magyarázta, hogy árva gyerek, otthon senkije sincsen, s amit lehetett, segített nagyapámnak: fát vágott, fűtött, velem foglalkozott. Nagymamámat mamkának, nagyapámat papkának hívta, s magyarázta, hogyha vége lesz a háborúnak, és életben marad, visszajön hozzánk, és a mi gyerekünk lesz. (Nagybátyám is ilyen korú lehetett, de ő a másik oldalon harcolt.) Aztán mikor megindult a front, Iván a menetoszlopban vagy két kilométeren, egész a csatornáig vitt ölében engem, anyám meg kétségbeesve futott mellettük, míg végre visszaadott neki.

Az ország, s így Akasztó történetében is azonban minden eddiginél nagyobb lett a szegénység, nyomorúság és kiszolgáltatottság, amikor a kommunisták, orosz segédlettel, uralomra jutottak, s elkezdődött a Rákosi-uralom, a terror. Ezzel együtt a lakosság szegényebb részéből 1950-ig három tszcs is alakult, de csak vergődtek, mint a kuláklisokkal, padlássöpréssel tönkretett egyéni gazdák. 1952-ben azonban életfordító, nagy esemény is történt: bevezették a faluban a villanyt. Ez a mi családunkra is nagyon kihatott, mert petróleumlámpa helyett anyám is jó világításban dolgozhatott éjfélekig is. És a legtöbb házban megjelentek az úgynevezett néprádiók, amin egy kattintással lehetett kapcsolni a Kossuth és Petőfi adót. Innen értesültünk például az 56-os forradalomról, majd szabadságharcról is. Hallottuk a robbanásokat és géppisztolysorozatokat, legelőbb a Rádió ostromát, s felbolydult állapotban volt az egész lakosság. S nekünk, gyerekeknek nem volt tanítás. Ezzel együtt Akasztón ezek a felkavaró, örömteli napok vér nélkül zajlottak, pár jómadár idejében meglógott, a vörös csillagok leverődtek, s a legjelentősebb az volt, hogy a tanásházán a legvérmesebbek az udvarra szórták s égetni próbálták a sanyargató adópapírokat, de a felfordulásban persze sok fontos irat is megsemmisült. Legemlékezetesebb egy gyönyörű vasárnapon a népgyűlés a papkertben. Elhangzott a himnusz és néhány beszéd, mikor megérkezett Solt irányából öt katona. Bekapcsolódtak az ünnepségbe, a tiszt – mert egyikük tiszt volt – nagy pátosszal ecsetelte, hogy folyik a vér a pesti utcákon, de a katonaság – ők is – a forradalmárok mellé álltak, s szenvedélyesen mutatta, hogy hogyan tépte le a válláról a csillagos rangjelzést. Nyomatékkal a kiskatonák sortüzet adtak, s nagy volt a boldogság. Az ünnepély végén a jó akasztói magyarok szinte versenyeztek, hogy melyikükhöz menjenek a „hősök” vasárnapi ebédre. (Aztán egy hét múlva, mikor „újra bejöttek” az oroszok, mit ad Isten: Kiskőrös felől a már deres kövesúton megjelent ugyanaz az öt katona.

Saját szememmel láttam, amikor bemasíroztak, mert éppen arra csatangoltam.) „Rendet csinálni” jöttek, s leginkább azokat vitették el, akik vendégül látták őket. Egy osztálytársam apját, aki a tisztet látta vendégül, többéves börtönre ítélték.

Megemlíthetem még, hogy a moziteremben, a község legnagyobb befogadású helyiségében is volt anno ünnepség, ahol a vezetőség felkérésére nekem kellett volna elszavalnom a Nemzeti dalt. Igen ám, de a falu férfi- és női fodrása, azt hangoztatva, hogy az „akasztói intelligenciának” is meg kell mutatnia magát, megakadályozta, és maga szavalta el. (Lehet, hogy jobb is, mert én akkor biztosan belesültem volna.) Közben hozzánk is eljutottak Pestről élelmet gyűjteni harcostársaiknak teherautós munkások, s kinek amije volt, szívesen adta. De közben megint borús híreket hallottunk a rádión – jöttek a megtorló szovjet tankok, és szétlőtték a fővárost, jobban, mint 45-ben. Az ávósok (pufajkások) is újra előbújtak, s szörnyű vérengzés kezdődött. Nagypapámmal naphosszat ott ültünk a rádió előtt, s szörnyen el voltunk keseredve. Nagypapa próbálta tartani bennem (s magában is) a lelket, azt mondogatván: Meglátod, Bencikém, jön hamarosan „Ejzenhoffer”. De a nyugati hatalmak, Eisenhauerrel együtt, hagytak bennünket kivérezní, s prédának hagytak a legborzasztóbb kommunista terrornak. Nagy Imre hiába kérte a világ segítségét. Elsírtam magam, mint két éve, mikor elvesztettük a világbajnokságot.

Hamarosan, 1957-ben Kalocsára kerültem gimnáziumba és kollégiumba. Nagypapám is meghalt 1959-ben, s nagymama és édesanyám a drasztikus módon megindult újabb téveszesítések előtt, amit lehetett, még eladtak, és felköltöztünk Pest(szent)lőrincre, az Üllői útra, egy másfél szobás, kertes fél házat sikerült anyámnak megvennie. Ettől kezdve én is már csak látogatóba, vendégként jártam Akasztóra, ahol a civilizáció világméretű fejlődése és terjedése okán lassan-lassan nagy változások történtek. A motorizáció, a személyautók hozzáférhetősége és terjedése, az utak kiépítése, a néprádió helyett a tévé megjelenése, a víz és gáz bevezetése a lakásokba, az új építkezések alapjaiban változtatták meg a falu képét. Ugyanakkor a buszközlekedés nemcsak Kiskőrösig, de a déli határtól Budapestig összekötötte a községet, Kecskemétre és Dunaújvárosba is voltak buszok, sőt Csengődre, a vonatjáratokhoz is jártak már. Mindehhez a szőlészetborászat s az egyre fejlődő gyümölcsstermesztés mondhatni „jólétet” hozott a nagyon szorgalmas lakosságnak. (S ebbe még olyan hihetetlenül elhibázott ballépés is belefért, hogy Stadler József nagyvállalkozó tízezres stadiont építsen, s egy ideig a legmagasabb osztályban játszó futballcsapatot működtessen.) De mindez már nem az „én falum” volt.

Família

Apám második világháborús katonáskodásának emlékeként szerencsésen megmaradtak 1800-ig visszamenőleg a két család adatai, amit édesanyánk megőrzött. (Apám egyébként tüzér tizedesként harcolt Erdélyben, míg le nem szerelték, mert a hátszágba útépítőkre is égető szükség volt.) A száraz adatok mellett persze, mint legtöbb paraszti családban, az egyes jelesebb alakok legendáriuma az, mi élt szájhagyományként tovább. Ez a mi családunkban is lényeges szerepet játszott.

Apai ágon a Kissek és Zékányok végig nyírségiek, míg az anyai ág végig kiskunsági. Apám, Kiss László Károly. 1906-ban született Nyírparasznyán, Mátészalka mellett, viszont nagyapám, Kiss János a közeli Leveleken (1879). Nagyanyám, Zékány Eszter Hodászon (1884). Apám hovavalósága végül is Nyírparasznya, s olyan nevek fordulnak elő az előző Kissek feleségeként, mint Lengyel Julianna, Dankó Erzsébet, Kő Mária. A Zékány családnál Prorok Julianna (Nyírderzs), Budaházy Borbála (Kántosjánosi).

Kiss nagyapám csizmadiamesterséget tanult Nagyállóban, de ahogy én is megismertem, paraszti életformát folytatott, bottal járt, s kora miatt már nem dolgozott. Tagbaszakadt, magas ember volt. Az ő sorsa a legendáriumban azért érdekes, mert huszár katonaként az első világháborúban úgy vitézkedett az orosz fronton, hogy valóban vitézi kitüntetését kapott, ami jelentős anyagi juttatásokkal járt. A falu széléről többek között be tudott költözni a templommal szemközti módos házba, sőt a szomszédos portát is megvette, s mindkettő nagy kerttel nyúlt le a szomszéd utcáig. Jelentős földadomány is járt a kitüntetéshez. Hét gyermeke született, közte az apám, de az ő születése után Zékány nagyanyám hamar meghalt. (A Kissek és a Zékányok között nem lehetett nagy barátság, mert én például egyszer sem jártam Hodászon, s egyetlen Zékányt sem ismerem.) Nagyapám újránősült, és most északibb tájról hozott asszonyt, Paszternák Veronikát. Őt tartottam nagyanyámnak, de az ő családjáról sem tudok többet.

Apai ágon az egész rokonság buzgó görög katolikus volt, mint ahogy a legtöbb település a környéken. Apámat nagypapa papnak szánta – hét közül egyet az Istennek. Két idősebb testvére korán meghalt, így esett rá a választás. Nagyapám a véren jött terület egy részét az ő taníttatására szentelte, s apám a máriapócsi kegyhelyre járt, a papneveldebe. A görög katolikus papok felszentelésük előtt ugyan megnősülhetnek, ha akarnak, apám azonban úgy gondolta a fölavatása előtt, hogy ez mégsem neki való, s megszökött a szemináriumból. Így került Pestre, s az Útfenntartó és Útépítő Vállalathoz szegődött. Itt különböző szakvizsgákat kellett letennie, végül útmesteri titulust és beosztást szerzett.

Anyám családjánál még összetettebb viszonyok vannak, s a legfőbb legenda szintén nagyapámhoz, Pusztai Györgyhöz kapcsolódik, aki 1891-ben Akasztón született.

A belátható anyakönyvi dokumentáció szerint a Pusztaiak, akik Akasztón komoly famíliává váltak, az 1800-as évek elején a Solt melletti Máriaháza nevű majorban laktak (Pusztai István és Papp Erzsébet), Lajos nevű fiuk azonban már Apostagon született 1853-ban. Hogyan és miért, nem tudom, de árva gyerekként ő került Akasztóra. Megint csak rejtély, hogy hogyan fogadta be a cigány-kovács családja, s a mesterségre is kitaníttatta. Az ő felesége a falu egyik tősgyökeres családjából való lány lett már (Újvári Ilona, 1856), vagyis nagyon megbecsülhette magát. Az ő fiuk lett aztán az 1891-ben született Pusztai György – s ő lett a nagyapám. Nagyapámat nagy tehetséggel áldotta meg az Úr, különösen a vasas szakmában tüntette ki magát. A kovácsmesterségbe beleszületett, de hamar felkerült Pestre, ahol a csepeli Weiss Manfréd gyárában a géplakatosságot és a gépészmesterséget is kitanulta. Így került vissza Akasztóra, ahol hamarosan „ezermesternek” titulálták. 1913-ban vette feleségül nagyanyámat, a faluszépe Jónás Rozáliát.

Hét hónapot éltek együtt, mikor kitört az első világháború. Nagyapám is bevonult, s Délvidéken már az első bevetések egyikén halálos lövést kapott. Jeltelen katonasírba temették. Éppen hogy betöltötte a 23. évét. De milyen 23 év lehetett az! Már készen voltak a tervek a falu központjában építendő emeletes házra, alul a műhely, felül a lakás. (Ez lett volna Akasztón az első emeletes ház!) A határban csépléskor a szerűkőn két cséplőgépet is kezelte, s ha valamelyikkel baj volt, nagyanyám szerint fölkapta a fejét, behallgatódzott az oda hallatszó hangokba, aztán elő a kerékpárt, a pincéből fölhozott egy láda sört, rászzerelte a csomagtartóra, s már ment is a masinához. Ha kellett, szétdobta, majd újra összeszerelte a gépet. Nagyanyám, bevallása szerint, a sörért nagyon haragudott. De nagyapám azt mondta, „aki ott ilyenkor dolgozik, annak innia is kell”. A műhelyben ezerféle szerszámot alkotott fémből, és én még megérhettem, hogy az öregek mutattak olyan metszőollókat, amiket még ő csinált. S mesélték, hogyan tudott viccelni, mulatni, hahotázni! S élt 23 évet. Anyám, Pusztai Mária, ki mindenben rá hasonlított, még csak utána született meg, hadiárvának (Akasztó, 1915. február 26.). És nagyanyámnak, aki morgós-karcos-rideg természetével éppen az ellentéte volt, a nagy jólét után semmije sem maradt. Apósáék rávéttek ugyanis, hogy minden vagyonukat fektessen hadi kötvényekbe. Ez mind elúszott, s fiatalasszonyként, egy árvával ment vissza a szüleihez (Jónás István, 1862 és Kósa Rozália, 1861).

Nagyanyám három testvére is – Mihály, János és a süketnéma István – kiköltözött a Csengőd és Soltszentimre közt lévő tanyavilágba, Kullerba (Akasztótól 10-12 km), a Kósák nagyobb része pedig beköltözött Kiskőrösre, s ezzel elvesztettük rokonságunk nagyobb részét Akasztón. (Nagyanyám és anyám kisemmizése miatt a Pusztaiakkal feszült volt a viszony, de nagyanyámék és anyám is még más lehetséges, távolabbi rokonokkal sem tartották a kapcsolatot. Így én is csak később, „kitapogatózva” ismertem meg őket.) Anyám, mint hadiárva, bár tanulni szeretett volna, hamar – a statisztika szerint mintegy száz hasonló sorsú akasztói lánnyal – Pestre került módosabb családokhoz „háztartási alkalmazottnak”, azaz szolgálólánynak. Legkedvesebb helyén Erdély visszatérése után Nagyváradra is elvitték nyaralni, ahol egy sorozat „sztárfotó” készült róla. Nemcsak szép, hanem törekvő is volt, s kimódolta, hogy elvégezhesse a szabás-varrás tanfolyamot. 1939-ben úgy jött vissza, mint képzett varrónő. S hamarosan a legkeresettebb varrónő lett a nagy faluban. Nemcsak bigott katolikus volt, de meggyőződéses babonás is. Az akasztói viseletekhez viszonyítva kirívóan öltözködött, télen bundában, kucsmában, kalapban járt templomba, amit én szörnyen szégyelltem. Nagyon szeretett „szépen” öltözködni. Sok kéréjét kikosarazta, amíg végül „kifogta” apánkat.

Nagyanyai ágamnál is van két, 19. század közepi „legenda”. Gyakran mesélték, hogy egyik ősrünk – nekem valószínűen ükapám – 40 évig volt a falu választott bírója. Felesége meg, a bíróné „szent asszony” hírében állt, ugyanis nemcsak a házukba engedte a vándorokat, még a csavargókat is, de megmosta a lábukat, ellátta őket a legszükségesebbekkel, s így engedte útjukra őket.

Aztán egy másik legendás hőse a családnak juhászember volt a nagy akasztói pusztákon, szikeseken, mert a kedvező körülmények miatt a falunak nagy állattartása volt, ménessel, gulyával és rengeteg birkával. (Gyerekkoromban is a

házaktól is hajnalban ment a legelőre a tehéncsorda és a konda.) Ősömnek egy éjjel látomása volt. Ahogy a plébánosnak mesélte, megjelent előtte Szűz Mária, a Nagyboldogasszony, égszínké köpeny volt rajta, s karjaiban tartotta a biborszín ruhába öltöztetett Kis Jézust. A pap azt tanácsolta, csináltasson erről szobrot úgy, ahogy látta. A szobor életnagyságban el is készült, fölszentelték, s a templom hajójának egyik bal oldali fő oszlopa előtt helyezték el. Gyerekkoromban még sokat láttam, mindig virág volt körülötte. Aztán pár éve egy új plébános tatarozás után kivitette az előcsarnokba. Most is ott áll, miként a papkertben az első világháborús szoborcsoport oldalán az elesett akasztói hősök névsora, köztük Pusztai Györgyé is.

Nagyanyám másodszer is férjhez ment, ha nem is jószántából. Addig-addig kosarazta ki kérőit, míg dédszüleim megunták, s azt mondták, hozzá kell mennie a legközelebbi kérőhöz, akárki lesz is az. Az pedig hamarosan jelentkezett, Klajkó János cipésmester képében. Bizony, nem volt a lányok álma, nagyanyámnál majd egy fejjel alacsonyabb, nagy bajszú, mokány kis ember. Dédszüleim tartották szavukat, s nagyanyámnak hozzá kellett mennie. Szerelemről persze nem volt szó, úgyanyira nem, hogy nagypapa (őt tartottuk később nagyapánknak) már az első télen hajánál fogva húzta ki durcáskodó nagyanyámat a háza. Hadviselt ember volt, ő az északi fronton harcolt, s gyakran mesélte, hogy a békekötés után vonattal, sokan a vonattétőn hasalva jöttek haza, s a „szövetséges” csehek minden állomáson meggéppuskázták a szerelvényüket. Házasságukból egy gyerek született, az is János volt, vagyis ő volt anyánk mostohatestvére. A Klajkók különben Akasztón népes és tehetős família volt (nota bene: Lajkó családok is voltak), de nagyapám ugyanúgy nem tartotta a rokonságot, mint nagyanyám, később anyám.

Klajkó nagybátyámról még annyit, hogy 17 éves sem volt, amikor titokban jelentkezett a kecskeméti röptérre pilótatanulónak. Nagyanyámék voltak leginkább megdöbbenve, amikor meg is jött a behívó, és nagybátyám bevonult. Úgyes tanuló lehetett, mert 19 évesen bevetették a szovjet fronton. Ahogy mesélte, egyszer lőtték le, Lengyelország fölött, de átlőtt lábbal is épségben lehozta a gépet. A kórházban tért magához. Aztán a háború után kicsit raboskodott, majd pár évet otthon ténfergett. Egyszer elutazott Pestre, majd úgy jött haza, mint a frissiben alakult néphadsereg hadnagya. Tapolcán lett kiképzőtiszt, de mellőzése miatt addig-addig bravúroskodott, hogy kétszeri lefokozás után, 1956-ban törzsőrmenterként szerelt le. Züllött, iszákos életmódja miatt a családja is elhagyta, s több ide-oda vetődés után egy lajomszizei tanyán nyomorultul végezte. De mikor még itthon volt Akasztón, anyámmal együtt gyakran és szívesen látogatták a kulléri rokonokat, különösen Mihály bátyámat. Anyám és apám is itt ismerkedett össze 1941-ben. Apám akkor éppen a Szabadszállás–Kiskőrös közti utat építette, és a három kilométerre eső Soltszentimrén lakott, s munka közben bejárt Misa bátyánkhoz aludtتهت inni, borozgatni. Ez a szimpátia annál inkább rendjén volt, mert nagybátyánk szintén huszároknál szolgált, mégpedig – s erre büszke volt – a 7-es huszároknál.

Apám és anyám itt hamar egymásra talált, nagy szerelembe estek, s rövid időn belül házasságot is kötöttek. Soltszentimrén laktak, ami a századfordulón

még akasztói pusztaként szerepel, s határában áll a titokzatos Csonka-torony, régi idők emléke. Én Soltszentimrén fogantattam, de édesanyám hazament Akasztóra, nagyanyáméknál szülni.

Itt születtem meg 1943. március 19-én, vagyis én is csak a világháborúban. Születésem (bábás szülés volt) nemcsak örömet jelentett, hanem nem kis döbbenetet is. Ugyanis a bal kezemen hat ujj volt, a hatodik a hüvelykujjam mellett. Ettől bigott katolikus családom megrémült: a sátán tette be a lábát, mondták. Azonnal kihívták az orvost, aki kimetszette a felesleges bűnjelet. De mivel nyápic csecsemő is voltam, hogy ne pogányként haljak meg, ha meghalok, házilig azonnal meg is akartak keresztelni. És itt egy újabb legendaszerűség: a szentelt víz és az ecet egymás mellett állott a konyhaszekrényben, azonos formájú palackokban (akkor még egy palack is érték volt), s nagyanyám a nagy kapkodásban az eceteshez nyúlt. Ahogy végigcsorgatták az arcomon, nagyon csodálkoztak: miért bóg annyira ez a gyerek? Aztán az ecetszagról észrevették a tévedést, még jobban megrémültek, és gyorsan letörölték. Aztán persze meglocsoltak a szentelt vízzel is, s így később a templomival együtt háromszor kereszteltek meg, mert megmaradtam. A hatodik ujjamról egész gyerekkoromban mélyen hallgattak, titok volt. De mikor apám hazajött, s édesanyám megmutatott neki a pólyában, mondván: ugye, milyen szép gyerek! – apám elfordult, és csak annyit mondott: Ez a kis béka?! S édesanyám mindjárt sírni kezdett.

Így kezdődött az életem.

A „Halász”

A halakkal egész kicsi koromtól kezdve nagy barátságban vagyok, különösen, hogy márciusban, a Halak jegyében születtem. De ez csak a magyarországi halakra vonatkozik, a tengeri halakat nem tudtam megszeretni. Úgy kezdődött, hogy még a negyvenes évek végén anyámat a kényszer (és a kalandvágy) rávitte a feketézésre, vagyis hátizsákkal és szatyorral járt föl Pestre, ahova elsősorban is „disznóságokat” vitt, s hazafelé, ami akkor Akasztón nem volt: gyönyörű halakkal megpakolva jött. Csengődre, a hat kilométerre lévő állomásra kellett átgyalognia, majd onnan ugyanúgy haza. Nagyon sokat fáradt, de az „árut” Pesten is, itthon is várták, s gyorsan elkapkodták. Ez annál furcsább volt, mert Akasztó történelmileg halas (meg piócás) falu volt, de miután lecsapolták a vizeket, ez megszűnt. Nagyanyám, meg nagypapa, akik még emlékeztek a régi, halas világra, nagyon örült neki. Akkor láttam először gyönyörű, nagy pontyokat, s akkortól eszem a halat. Mit eszem? Imádom. Sütve is, főzve is. S kora fiatalságomtól máig elkísért.

Ugyanis nagyon korán fölfedeztem a „pecázás” tudományát, s a falu végén futó Átok-csatornában, többekkel együtt, jókat pecáztam. A mi pecánk nagyon kezdetleges volt, magunk gyártottuk. Nyélnek például kihúztam a felénk eső szomszéd háztetőből egy megfelelőnek tűnő nádszálát. Anyámnak volt cernája, azt kötöttem rá a végére, úszónak egy körülbelül nyolc-tíz centiméteres kákadarabot szereltem rá, a horog pedig meghajlított gombostű volt. Ezt meg kellett „bütykölni”, mert acél lévén, nem hajlott. Tűz fölé tartva azonban ragyogóan

hajlíthatóvá vált. Csalinak, ha nem találtam kukacot, a réten szöcskéket fogtam, s arra is kiválóan haraptak a halak. Persze ezzel csak keszeget, leginkább szélhajtó küszt lehetett fogni, madzagfűzérre fűztük a kopolyújukon keresztül, úgy vittük haza. Nagymama otthon ennek is örült. Olyan szenvedéllyel csináltam ezt a szórakozást (mert az volt), hogy a környéken a srácok „Halásznak” hívtak. Persze voltak komolyabb halászmélységeim is.

Egy alkalommal például kerti szomszédunk és nagyfia mellé csapódtam, akik a Nagylapos melletti ismert csatornába mentek „tapogatózni”, mert abban az évben sok hal volt benne. (A tapogató különben vesszőből font nagyobb kosárféleség, aminek nincs alja, s aki kisebb vizekben ezzel halászik, derékig áll és megy előre a vízben, maga elé tartva és le-lenyomva ezt a készséget, s a bentrekedt halakat kézzel fogja ki belőle). Nagy szerencsénk volt, mert Turu Feri bácsi nem győzte a partra kidobálni a fiának és nekem a szebbnél szebb példányokat, zömmel kárászt és pontyot, amiket egy nagy kosárban gyűjtöttünk. Mikor hazamentünk, annyi gyönyörű halat kaptam én is, hogy nagymama teljesen odavolt, és nem győzte pucolni. (Ami azt illeti, szomszédságban vagy majdnem szomszédságban voltunk két Turu, két Újvári, két Urbán és három Tóth nevű családdal is. Egyikük sem volt rokona a másiknak, s ilyen neveken még nagyon sokan éltek a faluban. Turu Feri bácsi szomszédunkkal egyébként, akinek egy nálam egy évvel fiatalabb lánya is volt, a kerítésen keresztül közlekedtünk [vagy legalábbis én], mert a Csengődi út és a futballpálya rétje felé az ő udvarukon keresztül volt a legrövidebb út.)

Nemsokára a „tapogatózásos” kaland után függetlenítettem magamat a halászatban, s annak rokonát, a „kosarazást” is kipróbáltam. (Nyáron általában fekete klottgatyában, pucér felsőtesttel és mezítláb jártunk, s ez ragyogóan megfelelt ennek a célnak.)

A Vizes-kertek nevű futballpályához közeli zöldségekertünk egy nagy, mellig érő árokhoz futott ki. Ez állóvíz volt, és hosszan elnyúlt, s itt-ott a vízirózsa is megtalálható volt a tetején. Láttam benne halakat fickándozni, s gondoltam, megpróbálom. A kosarazásnak az a lényege, hogy lépked az ember a vízben egy közepes nagyságú vesszőkosárral, s különösen a part menti nagy zsombóknak alámeríti. Sok kárászt, keszeget, de még csíkot is fogtam ebben a vízben (pedig az már máshol nemigen volt található). Emlékszem, nagymama sokat emlegette és szerette, s különös módon tisztította: töklevéllal dörzsölte le a bőrét. (Egyébként ezen a területen építette fel később a stadiont a hírhedt Stadler József, hallatlan alapozó munkával és költséggel).

Aztán hosszú szünet után a pecázás szenvedélye szigligeti – Szent György-hegyi gazda koromban újból kiújult s elhatalmasodott rajtam. Ugyanis – mit ad isten! – a szigligeti domboldalban, a Balatonra szép kilátással, vett telket és épített nyaralót egyetemi barátom és családja, Angyal János, vagyis (kocsival) közel az én Szent György-hegyi pincémhez. (Ő volt egyébként az Elérhetetlen Föld szerkesztője, s Pesten is összejártunk.) Horgászengedélyes nagy pecás volt, csónakja, saját stégje és egy csomó felszerelése volt a horgászathoz. Hamarosan mellé csapódtam, s mivel nekem kocsim volt, amivel le tudtunk a partra menni, kiegészítettük egymást. Kaptam tőle keszegezőbotot, mert a fenekezést, vagyis a

bot bedobását nem voltam képes megtanulni, s míg ő a bérelt helyén (csónakból, persze) fenekezett, én eljátszadoztam az úszóssal. Gyönyörű alkalmak voltak, az a délelőtti ragyogó napsütés a víz tükrözésében, semmihez sem fogható. De halat is fogtunk, nem is keveset, hiszen beetetett helyei voltak, s az volt a szabály, hogy utána ki-ki maga pucolja meg az általa fogott halat. A nádasban pontyozni is nagy élmény volt, azt élveztem csak igazán! Néhányszor kimentem barátommal éjszaka is a mély vízre süllőzni. Feleségem nemigen örült, hogy hordtam haza a halat, mert ő ránézni sem bír. De azért megsütötte nekem mindig. De ez csak az egyik szórakozásunk volt, mert már Pesten is egy ulticsapatban voltunk. Szigligeten is mindig adódott harmadik (egy időben Sarkadi Imre unokaöccse, akinek szintén ott volt érdekltsége), de legtöbbször sógora és az én szigligeti bennszülött barátom. Ha egyedül voltam, ott is aludtam, mert éjfél utánokig dúlt a csata, ha viszont Katival, éjszaka is (spiccesen) hazakocsiztam, mert drága feleségem addig nem aludt el, míg otthon nem voltam. De szép idők is voltak! Ez volt a „halász” mivoltom igazi koronája, s az a pillanat, amikor a nádban végül is egy szép nagy pontyot fogtam.

A „gyerekkor tündöklete”

Gyerekkoromban anyai nagyanyáméknál laktunk. Nagyon boldog időszak volt ez. Egy kis utcácskában, az úgynevezett Kisgáton volt a házunk, s valójában egy gyalogút kötötte össze vagy fél kilométer hosszan a faluközponttal, közte meg vizes, nádas terület volt, ami a régi időkből maradt meg, s olyan volt Akasztónak, mintha tüdeje lett volna. Házunk előtt meg volt egy kis padka, ahol az öregek gyakran üldögéltek, a nádason át a templomtoronyra lehetett látni, s mögötte gyönyörű volt a naplemente. A házunk kirítt a környezetéből, félig polgári ház volt, bár paraszti is. Elöl volt az úgynevezett tisztaszoba, amit tulajdonképpen nem használtunk, és szépen volt bebútorozva, itt voltak a szekrények is, utána a konyha, majd a hátsó szoba. Itt aludtunk öten, itt is teleltünk, mert téltre a konyhából bevittük a sparheltet, de mivel kéménylyuk a konyhában volt, kályhacsövekkel vezettük át a falon keresztül a füstöt, s gyakran, ha az eresztéknél kijött a füst, nagyanyámék sűrű szilvalekvárral tömítették el. Három ágy volt az asztal körül a falak mellett, s bizony megesett, hogy anyámmal hármasban aludtunk egy ágyban, öcsém fejtől, én lábtól. Nyáron, és amikor jó idők jártak, a konyhában éltünk, és hidegben nagyanyám dunnáját nekem kellett előmelegítenem, amit szörnyen utáltam. De volt úgy, hogy ott is aludtam nagyanyámmal, máskor meg nagypapa és nagymama egy ágyban aludt. (Amikor kamaszodni kezdtem, 12 éves korom körül, anyánk áttette alvóhelyemet az első szobába. Szörnyű hideg volt, különösen télen. Hiába melegített anyám két-három téglát is, hogy előmelegítse az ágyamat, a nagy dunna szörnyű hideg volt, s minden lefekvéskor alábújtam, hogy lehettemmel melegítsem kicsit elfogadhatóbbá. Ha bemelegedett, akkor már nyugodt, szép éjszakám voltak ott.) Télen általában anyám varrógépe is ott volt a kis szobában, s édesanyánk is ott dolgozott, sokszor éjfélig. A lakószoba mögött volt a kamra, összeépítve a pincével, vagyis ott volt a pince lejárata. Mellette anyám nyári műhelye, majd a kerítés mögött, a hátsó udvarban az istálló

(amiben se tehén, se ló sohasem volt), s az istállóból vezetett fel a padlásfeljáró. Az első kertben, ahol szőlőlugasok, virágágyások és kis zöldséges is volt, anyám műhelyével szemközt volt a nyári konyha épülete. Ennek két helyisége volt: a nyári konyha rész a kemencenyílással, s a hátsó udvarra nézve nagypapa műhelye, teljes cipészfelszereléssel és a kemence búbjával. Ott volt a gémeskút is. A két szoba hajópadlós volt szőnyegekkel, a konyha, kamra, és anyám műhelye kockaköves, s csak a nyári konyha épülete volt vert-padlós. És hátul persze az ólak, mert kacsánk, libánk, baromfink mindig volt, s legtöbbször disznót is hizlaltunk. A szalmakazal is ott volt az udvar végében, meg a pottyantós budi bódéja. Az első és hátsó udvar is tulajdonképpen díszkert volt, juharfákkal, gesztenyefákkal, szilfákkal, és persze akáccokkal meg eperfákkal. Az utcáról egy ferdén lefutó tetejű tágas gang vezetett a házba, s az édesanyám műhelyéig tartott. Az udvarra való kijáratot sűrű vadszőlőlugas fedte, ami a tetőig is felfutott. A nagy ház természetesen nádfedelű volt, a kicsi cserepes.

Apám és anyám házassága nem volt hosszú életű, mert hamar kiderült, hogy tüzet és vizet akartak elegyíteni. Iskolái ellenére apám erőszakos, rusztikus természetű volt, édesanyám meg érzékeny, finom lelkű asszony. Nagy természetű kun nagyanyám nem tudta nézni, hogy anyám mindig sír, pedig ő tartja el apámat is, mert ő nem adott haza pénzt – régi fészkében, Diósdon építkezett, s azt mondta, arra kell a pénz. Így hát kétszer is kiadta az útját, mert először visszakeredzkedett (ezután született öcsém), de apám nem tudott megváltozni, s persze anyám sem, s így újra el kellett mennie. Munkahelye is távolabbra került.

(Minket látogatni a szomszédokhoz járt néha motorbiciklin, s mikor végre elkészült a diósi ház, sokáig próbálkozott meggyőzni anyánkat, hogy költözzünk hozzá, de anyám már hajthatatlan maradt.) (Ekkor, az ötvenes évek közepén, volt egy teatrális búcsúzkodása. Írt /írógépen/ egy megható levelet, amiben azt tudatta, hogy nagy fordulatot vesz az élete, messzi útra indul. Ezzel egy ideig nem tudtunk mit kezdeni, de kiderült, hogy a diósi házra és barackosra alapozva, harmadszor is megnősült. Mégpedig egy régi ismerősét, egy ronda, ocsmány szájú sváb asszonyt vett el, akit sem mi, sem egész nyírségi rokonsága nem tudott elviselni. Apám két testvére ugyanis tavaszonta sűrűn megjelent náluk, hogy a gyümölcsös metszésében besegítsen, de azokkal is sértőn, ordenaré hangon beszélt. Én nem tudtam megérteni apámat, honnan szedte elő ezt a csúf boszorkányt. Apám ugyanis jóvágású, snájdig nyíri úriember volt, s megjelenésére is sokat adott).

Közben befejeződött a háború, Akasztón nagyobb borzalmak, veszteségek nélkül. Engem ugyan – ahogy többször mesélték – másfél évesen meggéppuskázott egy repülő. A hátsó udvarban, a szalmakazalnál játszadoztam, amikor váratlan légitámadást kaptunk. Az utca lakói anyámékkal együtt a mi pincénkben kerestek ilyenkor menedéket. Ekkor is így volt, s a nagy tolongásban senki sem gondolt rá, mi van a „gyerekekkel”. Végül nagyapám futott ki értem a golyózáporban, mert ott bógtem elhasalva a kazal mellett.

Családunkban nagy nőuralom volt. Nagymama és anyám jobban bírta hanggal, mint nagypapa, s bizony sokszor háttérbe szorult. Talán ezért is, de estére kelvén általában jól beállított, ha az udvaron dolgozott, gyakran látogatta a

pincét. Borunk, még hozzá finom kadarka, mindig kitartott az újig. Nagymama erőszakos (sőt rideg) természetű volt, mindig talált valamit, amivel bosszanthatta nagyapát, s néha anyám is beleavatkozott. (Nagypapa mondogatta is, hogy nem két asszonyt vett el.) Így esténként sokszor veszekedések voltak, s nagypapa néha kiment a fejszéért, nagyanyámék meg rémülten bezárkóztak. Nagymama rideg természetére jellemző, hogy néha eldicsekedett vele, hogy ő bizony a Gyurát (Pusztai nagyapámat) sem csókolta meg soha, bárhogy epekedett az utána. De mellettem is, ha elment, gyakran belemarkolt a hajamba, jól megcibálta, mondván: De szeretlek, kisunokám! Hát ezeket kihagytam volna.

A háború után anyám varrodája újból működött, néha három-négy tanuló-lánnyal is. Minden menyasszonyi ruhát ő csinált a faluban. Ekkortól vannak első emlékeim – kint labdázunk például a porcfüves udvaron a lányokkal. Két, néha három Markó lány is tanulója volt, akik nagyon szerettek, a kertek alatt közel is laktak, s több ízben hazavittek hozzájuk ebédidőben. S ez nevezetessé vált. Egy szép, őszi napon is elvittek, s míg ők ebédeltek, én az udvaron bóklásztam. Rátaláltam az udvar másik végében lévő nyári konyhára, aminek nyitva volt az ajtaja. Bizony én beóvakodtam, s szembe találtam magam a nyitott kemence-lyukkal. A kemencében pedig egy csomó köcsög volt, s azokban hűlt a nemrég főzött szilvalekvár. Én bizony fölmásztam, s szinte minden köcsögbe belekóstoltam. Nomen est omen? Még nem ismertem a Volt egyszer egy kemence kezdetű gyerekdalt, de mintha rólam írták volna. Az udvaron szembetalálkoztam a házi-asszonnyal, tök maszatosan, s az összecsapta a kezét: Mit csináltál, Bencikém? Mire én: Vera néni, van elég! – Sokat hallottam ezt aztán visszamondani. Az is emlékezetes, hogy mennyire nem szerettem a délutánt. Mikor anyánk lefektetett bennünket, úgy próbáltam kijátszani, hogy megvártam, míg öcsém elalszik, s akkor kióvakodtam a műhelybe, mondván: Elaltattam a Gyurikát, most már mehetek ugye játszani!

Hasonló ravaszkodásom volt később az is, hogy sötétedéskor átszöktem a szomszédunkhoz, s azt mondtam: Nagymama üzeni, jöjjenek át beszélgetni! Mert az ilyen estéket nagyon szerettem, különösen ősszel és télen, amikor korán alkonyodott, hol egyik, hol másik szomszédunk jött át hozzánk. Felidéződtek a katonáskodások, a háborúk, a dunai árvíz emlékei, s nagypapa nem sajnálta a bort – gyakran fordult az üveggel. Ilyenkor heten, nyolcan is voltunk a kis szobában. Persze a második világháború utáni új világ is terítékre került, s én sok tudnivalót szívtam magamba ezekből a beszélgetésekből, még ha sok mindent nem is érttem. Azt mindenesetre megtudtam, hogy nem jól mennek a dolgok, s hogy a szembehelyezkedés volt az egész falu véleménye az ötvenes években teljesen embertelenné váló új hatalommal, az egyre kegyetlenebb „komenista” rendszerrel.

Édesanyámtól több verset, és főként éneket, dalt tanultam. Nagyon szeretett – és tudott – énekelni, mint a fáma szerint Pusztai nagyapám, s ezt én is örököltem. (Sajnos ő a műdalokat, magyar nótákat imádta.) Nem tanultam én – ragadtak rám a dalok. Erre több alkalom is adódott. Voltak lakodalmak, névnapok, kukorica- és tollfosztások, vagy csak a legények vasárnap esti, messzire hangzó „danolásai”. És dalos ünnep volt gyakran a disznótör és a szüret is. De az irodalomnak más

ágaival is ismerkedtem. Anyámnak és nagypapának voltak könyvei (Tolnai Világlapja, Verne-sorozat), s mikor az ötvenes évek elején bevezették a villanyt, ha nem volt sok munka, anyám esténként felolvasott belőlük. Nagyanyám se maradt el: ő meg lefekvéskor, már az ágyban, olyan régi apokrif imákat mondott fennszóval, mint amikkel később Erdélyi Zsuzsa gyűjtésében találkoztam. Azt is gyakran énekelgette, hogy „Az a szép fényes Nap immár lenyugodott”. (Egyébként nagymama és nagypapa nem volt olyan bigott vallásos, mint anyám, a boszorkányokban és jóslásokban sem hittek – anyám ezeknek is rabja volt –, s templomba is csak jelesebb alkalmakkor mentek. Viszont a rózsafüzért nagymama gyakran imádkozta, zömmel mechanikusan.)

Aztán Petőfi! Legendája volt, hogy nem messze, Kiskőrösön született, s ez még izgalmasabbá tette a Petőfi-verseket. Nagytétényi keresztanyámtól meg megkaptam egy karácsonyra a Nagyerejű Jánost, a székely népmeséket, s rongyosra olvastam. Aztán drága szomszédasszonyunk, aki áthozta nagyfia tankönyvét, mert ahogy mondta: Benne van Ady Endre három verse. Micsoda véletlen találkozás ez is a költészettel! Aztán Kiss János nagyapám, mikor ott nyaraltunk. S végül, már nagyobb koromban, mikor Pesten, a Szigony utcában, távoli rokonnál vendégeskedtünk többször is, kiderült, hogy ismerték József Attilát, s nekem adták a *Medvetánc* című, híres kötetét, a Cserépfalvi-kiadást. Fiuk, Laci bácsi, sportversenyekre, színházba is elvitt. Ez mind mintha a jótékony véletlen műve lett volna, de arra készítetted, hogy ne csak olvassam, magam is próbáljak eszközölni hasonlókat. Vagyis elég hamar írni kezdtem, s környezetem is úgy tekintett rám, mint aki költő lesz. Édesanyám nagyon boldog volt, biztatott, talán a maga elfojtott énekesi tehetségét látta kibontakozni benne, édesapám viszont kétségbeesett miatta, mert előbb a papi, aztán, ha az nem, a mérnöki pályát szánta nekem, s lenézte az irodalmat, különösen a költészetet. (Egyébként nem mondhatni, hogy apánk nem törődött velünk, még ha otthon az alacsony gyerektartási díj miatt sokat is korholták. Az ötvenes évek eleji nagy teleket például a nekem is, öcsémnek is csináltatott bársonypantallóban és dzsekikben vészeltük át, s hozzá még mindkettőnknek irhabundát is csináltatott – ő is abban járt.)

De talán azt kellett volna előbb elmondanom, hogy az anyai szigor és a szigorú társadalmi történések ellenére is milyen kivételesen nagy szabadságban nőttünk fel. Miénk volt az egész nagy, sík határ. A környékbeli gyerekekkel nagy bandákba verődtünk, állatokat, főként birkákat legeltettünk, ki nem lőtt katonai lőszeret kerestünk és dobáltunk a tábortűzbe, na és napestig rúgtuk a labdát, először volt közte rongylabda is, de aztán keresztanyám küldött valódi bőrfocit, fűzőset persze, s az már a nagyobbakat is odacsalta közénk, a közeli futballpályára. Mezítláb fociztunk persze, s ha a fűzőt találtuk el, bizony ugyancsak sajgott egy ideig utána a helye.

Drága keresztanyámról itt meg kell emlékezmem – Oehlmayer Katalinnak hívták, Diósd mellett, Nagytétényben lakott sváb családjával. Fodrásznő volt, s apám egyik legnagyobb jótéménye, hogy megszerezte őt keresztanyámnak. (Apám első házasságát ugyanis Diósdon kötötte, de felesége korán elhunyt, sokat örökölt, így lett ő diódsdi, és sokakat ismert a környéken.) Keresztanyám ugyanis nagyon komolyan vette, hogy a keresztfia vagyok, s minden karácsonyon aján-

dékokat küldött nemcsak nekem, öcsémnek is. Mikor nagyobb lettem, többször fölkerestem, s mindig otthon tudtam érezni náluk magamat.

A futballpálya nagyon közel volt hozzánk, a környéke is rét volt, s állandó játszóterünk. Azonban alföldi rétnek kicsit dombos-völgyes, hullámos volt, ahol tavasszal általában megállt a víz. Több „nagy” meccsen jókat szórakoztunk, hogy amikor beleesett a labda, be kellett lábalni érte. A falu kedvence, a cseles „Joter”, akivel később én is a felnőtt csapatban játszhattam, beleállt ilyenkor a víz közepébe, s aki ellenfél odamerészkedett, azt menthetetlenül összespriccelte, vagyis mindig a labda mellé rúgott. De korábban, 1952-ben vezették be Akasztón a villanyt, s nagy mulatság volt az is, hogy a pálya körül lerakott kátrányos oszlopokat, póznákat a tavaszi esők – megsegítve a kiöntött árkok vizével – hátukra vették, s azokra ülve „csónakáztunk”. Lábunk alatt a langyos vízben a mező elárasztott gyepje. Kilométerekre tudtunk így „elevezni”.

Írnom kell egy olyan eseményről, a szüretéről, ami családjunkban nagy ünnepnek számított, hiszen nagypapa egész évének ez volt a számadása. Talán 1949-ben volt az első szüret, amire helyel-közzel emlékszem. A család és a segítségszedők már hajnalban kimentek, minket meg öcsémmel leggyakoribb fuvarosunk, a második szomszéd, Urbán Misa bácsi vitt ki kocsin, ami meg volt pakolva kádakkal, lúgzókkal. A bak mögött álltunk egy lúgzóban, s mikor odaértünk – ez az Új szőlőkben volt –, Misa bácsi ráfordult a mi földünkre, de olyan szerencsétlenül, hogy egy kis árkon ment keresztül. A koci előrebillent, s mi öcsémmel a lovak farához repültünk. Azok még jobban megijedtek, mivelhogy a farukhoz estünk, s egy pillanat alatt átrántották fölöttünk a kocsit. Anyánk a szőlő végéből éppen látta, s észvesztve szaladt ki a dűlőútra. S mit látott? Mi egymást átölelve hasaltunk az árokban, hajunk szála se görbült, mert éppen a kerekek közé estünk. Centiken múlhatott, hogy nem lett belőle tragédia. Utána már csak arra emlékszem, hogy otthon, az udvaron áll a koci, a lovak kifogva, s Misa bácsi, aki tenyeres-talpas, nagy ember volt, fölhúzott nadrágszárral áll fönt egy kádban, s ritka fonatú taposózsák tetején „táncol”, s tapossa a szőlőt, s a mustot nagypapa vödörökben hordja a hordókba. Hol volt akkor még nálunk daráló?! Az így nyert szőlőmassza került aztán a présbe. A présünk is fakesetes, ómódi eszköz volt, közepén a bezsírozott magas fémtengellyel, aminek csavar-menetei által, körbe-körbe járva a tekerőruddal, mind mélyebbre nyomódott a passzentesra szabott fedőlap, s nyomta ki a levét. Nagypapa ilyenkor napokig préselt, különösen a döbrögeci kadarkát, s a végén nyert törköly szinte meggyuladt, olyan szárazra préselődött. Maga csinálta, nagy alaposággal, de pár évvel később már én is mellészegődtem, s közösen dolgoztunk. Pár nap múlva aztán, mikor pisszegni, forni kezdett a must, nagy élvezettel szívogattuk a hordókból a murcit. A must egy részét nagypapa a beadások idején leadta a központi átvevőhelyen – többször előreállították kocsijukat a minőségi ellenőrzés után, s külön vették át. De néhány hordóval elrejtettünk a fináncok elől – a szárkúba rejtésnél már én is ott voltam. Ekkor már telente a favágásnál is segítettem, együtt húztuk a keresztfűrész, vertük szét, gyakran ékelve a tuskókat, s gyakran mentünk a pincébe, pihenés és felüdülés céljából egy-egy pohár újborra. (Urbán Misa bácsi-ról még annyit, hogy kicsit habókos volt, mint egész családja, s ha a fuvar után

nagymama kérdezte, hogy mivel tartozunk, mindig azt mondta, 20 forinttal, Rozi néni. Ezt még fősvény nagyanyám is kevesellte, de Misa bácsi azt mondta, annyi az, Rozi néni.) Külön kell szólnom a rézsút szemközt lakó Turu András bácsiról és feleségéről, Országh Juliannáról. (Valószínűen ő erdélyi származású volt, erre utal a faluban páratlan neve, és hogy több olyan dalt énekelt nekem, aminek származási helye valószínűleg Erdély volt.) Gyakran jártam át hozzájuk (apám is náluk adott találkát később), és bizonyos tekintélyük volt az utcában. Senkivel nem voltak közelebbi kapcsolatban, de engem vonzottak, és szívesen is láttak. Juliska nénitől olyan zsíros kenyereket kaptam, hogy majd letört a kezem alattuk, Bandi bácsi meg szívesen citerázott nekem (kicsit hegedülni is tudott). Nagy szőlőjük volt, még hozzá olaszrizling, a csengődi határban, ami szintén ritkaságszámba ment akkoriban Akasztón. Műveléséhez volt mindig lovuk, de csak egy (ami hátára Bandi bácsi hamar felültetett). Mégpedig gyakran váltotta őket, mert félig-meddig „kupec” életmódot is folytatott, járta a vásárokat, megvett egy lepusztult lovat, amiben fantáziát látott, és nemcsak a földművelésnél használta, hanem gondos munkával kigömbölyítette (értett hozzá), s amikor szép mutatósá vált, jó pénzen eladta, és vásárolt megint egy olyan lepusztultat, amibe belelátta a jövő szép lovát. Mikor felnőttem és Pestre kerültem, hazalátogatván gyakran meglátogattam őket, sőt sokszor náluk is aludtam. Bandi bácsi meg alig várta, hogy – már bor mellett – újra citerázzon nekem. (Egyébként én is, nemcsak hogy nagyon szerettem a zenét, énekest és hangszerest egyaránt, hanem három évig édesanyám a kántor úrnál zongorázni is taníttatott. Náluk volt csak zongora, oda jártam órákra, és gyakorolni is. Sajnos semmi tehetségem nem volt a hangszeren játszáshoz, más hangszerhez sem. Megkönnyebbülés volt, amikor az általános iskola befejeztével ennek is vége szakadt. Szolmizálni, kottát olvasni sem voltam képes megtanulni. Kántor úrékkal egyébként nagyon jó viszonyban voltam, s vasárnaponként a misén, ha nem ministráltam, nem harangoztam – ezt nagyon élveztem –, a kóruson az orgonán „fújtattam neki”).

Az ötvenes évek elején a nagy és általános szegénységben bizony szűkösen étkeztünk, mint mindenki. Egyik alapeledelünk például a kukoricalisztból főzött görhe vagy málé volt, aminek a tetejét nagymama hagymás zsírral megcsöpögtette. Míg volt gabonalisztünk, magunk sütöttük a kenyeret a kemencében. Nagymama a párnája alatt melengetett kovással ojtotta be a teknőben gyúrt tésztát, s a végén ugyancsak eltett belőle a feje alá a következő sütésre. A tészta aztán szakajtókba került, s ott kelt meg. Kora hajnalban volt mindig a sütés ideje, mikor nagypapa általában szalmával jól átfűtötte a kemencét. Két-három hétre is elegendő kenyér sült egyszerre, hatalmasak, mint a malomkő. De amit legjobban vártunk: nagymama ilyenkor a kenyértésztából lecsípve hatalmas lángost is sütött, aminek semmi köze nem volt a napjainkban elterjedt lángosokhoz. Ezt is zsírral, ha lehetett, kacsazsírral megkenve ettük. Nagypapa viszont az összegyűjtött tökmagot pirította ilyenkor, amit zömmel én ettem meg. De a kenyér mellé hús is kellett, s a legszigorúbb időig disznót is hizlaltunk. Aztán eljött a beadások, az engedélyhez kötött disznóvágások kora. Akkor már nem tudtunk disznót tartani, s ha lehetett, anyám vett készen hízót, s azt vágtuk le. De ritkán adták meg a tanácson a vágási engedélyt, s ezek az évek voltak az ún. „fekete vágások”

évei. Édesanyánk azonban talpraesett asszony volt, s minden évben ötven-hatvan liter lekvárt főzött. De a fő szám az volt, hogy a közelünkben lakott egy gazda, akinek egyedülként a faluban bivalyai (ahogy ő mondta: „fekete angyalai”) voltak. Édesanyánk több évre lefoglalta a bivalyok tejét, s bizony, az nagyon finom volt. Lekváros és zsíros kenyér, kukoricaételek és bivalytej – ezeken nőttünk fel. És minden nyomorúságunk ellenére mi viszonylag jól éltünk. Azonban eljött az az idő, amikor már kenyérből sem ehattunk eleget. Megszűntek a házi sütések, és a „Hangyában” jegyre lehetett csak kapni a gyári kenyeret. Virradatkor keltem és álltam be a sorba a kenyérvárók közé (nem kicsi sor volt), s néha még így sem jutott, mire kinyitott a bolt és végre sorra kerültem. A később jövők meg nem is reménykedhettek. Mert én jártam a kenyérért, 25 deka volt a napi fejadag. Estelente meg más dolgom is akadt: egy rozzant biciklin, „csalánszákkal” jártam a határt – ez egy kisebb, feles méretű zsák volt –, s kerestem a répaföldeket, hogy répalevelet szedjek az állatoknak. Jól megtömve mentem csak haza.

A csatornán túlra, a szikesekre nem csak kamilláért jártunk egy időben. Egy nagy katonai lőtér volt, nem messze a falutól kiképezve, s Kiskőrösről, de még Kiskunhalasról is ide jártak gyakran a katonák lögyakorlatra. Szinte hetente jött gyalog, masírozva és nótaszóval egy-egy szakasz, s már ez is nagy szám volt. De a lőtéren sok kilőtt golyóhévelyt lehetett összeszedni, s egy időben azzal szórakoztunk, hogy drótra tekertük, és katlantűznél kiolvasztottuk belőle az ólmot. Olyasmi volt ez, mint a Pál utcai fiúkban a gittegylet és a gittgyűjtés. De az ötvenes évek elején a szikesek fölött egyéb, drasztikus dolgok is történtek. Ott gyakorlatoztak a kecskeméti orosz lökhajtásos gépek. Ez pedig úgy történt, hogy egy öreg csotrogány gép kötélén hosszú vászoncélpontot húzott, s két lökhajtásos, amik sokkal gyorsabbak voltak, egyszer jobb, egyszer bal oldalról röpielt el mellette, és sorozatokat adott le a légszákra. Ez általában a csatorna túloldala fölött történt, s már egészen hozzászoktunk, mikor majdnem tragédia történt. Egy napon nagypapa az első udvarban veteményes alá ásott, amikor egyszer csak remegő szájjal, holthaltványan tántorgott be a konyhába, kezében egy jókora, 15-20 centis réz gépágyúhévely. Tőle pár lépésre fúródott a földbe, vagyis az orosz gépek nem mindig tartották be a szabályt.

De mi, gyerekek ezt is játéknak tekintettük, s őszt végén meg vártuk a karácsonyt, mert a betlehemezés is kedves szórakozásunk volt. A betlehemeket lécekből, papundepliből magunk eszkábáltuk, s magunk díszítettük föl, magunk ügyeskedtük össze a szent családot, pásztorokat is. Aztán decembertől esténként jártuk a házakat, mondtuk-énekeltük mondókáinkat, riogattuk a kutyákat (vagy azok minket), s számolgattuk az aprópénzt. Én az angyal voltam, nagypapa fehér ingébe beöltözve. Egy kis pénzt kerestünk a húsvéti locsolkodással is. Az esti litániák után tóklámpással ijesztgettük a lányokat. És még megannyi kaland, játék, bolondozás. Olyan játékokat, zömmel pásztorosdit ismertünk, amiknek a városokban (Pesten különösen) se hírük, se hamvuk nem volt.

Anyánk nagy utazó volt, kiskorunkban is sokat járt Pestre, később meg minket is vitt magával. Pest(szent)Lőrincen, a Nagybánya utca közepén lakott egy fiatalkori, mondhatni legjobb barátnője, Bús Juliska néni, és sok szép időt töltötünk náluk. Ez az utca az 50-es villamos végállomásától a Ferihegyi repülőtérig

tartott. Férje, Nagy Jani bácsi meg villamosvezető volt, és éppen az 50-es vonalán járt. (Persze az akkori villamost, a „tuját” a mai fiatalok el sem tudják képzelni. Szabad peronú volt, s egy rácsos bejáraton lehetett fel és leszállni, s az „ajtót” az utasok tudták nyitni, csukni. Ha ugyan akarták. De sokszor fürtökben lógtak ott is az utasok, s kalauz cirkált közöttük. A vezetőállás meg elkerítetlen volt, ülés nélkül. Vagyis a fa ülökét a vezetőnek rendelni kellett pénzért, ha akart. Jani bácsi állva vezette a kocsit, mert erre nem költöttek).

Gyerekiük nem volt, s így minket és néhány rokon gyereket dédelgettek. A környéken kertes házak voltak, így nekik is, s egy féloldalas lakóhely volt a kert közepén, mellette egy nagyon jól kihasznált sufni-val. Az első szobában ilyenkor matracokat terítettek le, és ott aludtunk. Több gyümölcsfa is volt a kertben – meggy, cseresznye, körte, alma, szilva –, s ezekről általában mi szedtük le a gyümölcsöt. Segítettünk a házi munkában is, s természetesen eljártunk hazulról, s nem csak vásárolni. A röptérré kimenni természetes volt, de többször bementünk a városba is. Anyánk nagyon szerette a fürdőket, s ilyenkor kihasználva az alkalmat, elvitt bennünket is a Dagályba, ahova járt. De voltunk a Margitszigeten, a szabadtéri színpadon is, nagy élményünk volt a János vitéz előadása. Anyánknek fiatalkori emlékei ide, Pesthez kötődtek, hiszen itt volt szolgálólány. (Mikor később nagymamával egy fél házba, az Üllői útra költöztek, természetes volt a gyakori találkozás. S ekkortájt Juliska néniék is nagy, „modern” házat építettek az utcai fronton – erre spóroltak egész életükben.)

De voltunk Tapolcán is édesanyánkkal a nagybátyáméknál. Két kislányuk volt, két kis unokahúg, s ahogy nőttek, ők is több nyarat töltöttek Akasztón. Nagybátyámék Tapolcán központi, nagyon jó helyen laktak – persze albérlésben –, még hozzá a templomtérén, s a kert a híres barlang-tóra futott ki, amiről azt mondták, télen sem fagy be, mert állandó a hőmérséklete. Az udvarral szemben volt a strand tűzfala, ahol az emeletről állandóan fejest ugráltak a vízbe a srácok. Néha átmásztam a falon én is, de fürdeni az istenért sem lett volna kedvem, mert bizony nyáron az „állandó hőmérséklet” azt jelentette, hogy számomra szörnyű hideg volt. Voltunk persze a híres tavas-barlangban is (innen nyerte vizét a tó), s persze, hogy csónakáztunk, és mivel először jártunk barlangban, össze-vissza bejártuk az oldalsó fülkéket is, és bizony sokszor csak összegörnyedve tudtunk bejutni egy-egy helyre. Voltunk kint nagybátyánknál a repülőtéren is, de hiába ígérte, hogy elvisz repülni bennünket, ebből semmi sem lett, a kiskatonáknak éppen kiképzést, gyakorlatot tartott. Így is nagy élmény volt.

De nemcsak nyaraltunk és utazgattunk nyaranta, hanem bizony dolgoztunk is. Kisebb korunkban két helyen is. Állami gazdaságban – először Izsákon meggyet, cseresznyét szedtünk, s kint laktunk egy tanyán, majd jóval távolabb, Környén, ott meg apróbb mezőgazdasági munkákat végeztünk, s egy hajdani cselédházban laktunk. De hamar részt vettünk otthon a szőlőmunkákban is, kötöztünk, horoltunk, kacsoltunk, majd nyolcadik osztályosként már permeteztem is. (Később gimnazistaként és egyetemistaként is dolgoztam valami segédmunkát nyaranta valahol, legalább egy hónapot.)

Aztán nyolcadik osztály után gimnáziumba (és kollégiumba) kerültem Kalocsán, s ezzel egy új szakasza kezdődött életemnek. Nagyon vártam ezt, mert

– talán ezt is anyámtól örököltem – állandóan nagy vágyakozásaim, Akasztórói való elkívánczolásom, utazási kényszereim voltak, nevezhetjük ezt csavargási ösztönnek is. Hiába volt otthon sokszínű gyerekkorom, mindig menni, s mindig nagyobbnak látszani akartam, mint amekkora voltam. Ugyanakkor idegrendszerem nagyon érzékeny, mondhatni labilis volt, sokszor volt rá alkalom, hogy ez sírásig fokozódott; nemcsak gyakran meghatódtam, ha olyan szituáció adódott vagy filmet néztem, hanem érzelmes, nehezen titkolt könnyeket is potyogtattam. S ez végigkísérte életemet, máig könnyekig meg tudok hatódni banális helyzetek miatt is. Így vágtam neki a komolyabb kihívásoknak.

Általános iskolában

1949-ben kezdtem az általános iskolát, s mindjárt szembe is találkoztam azzal, amit a felnőttek a „komenisták” istentelenségéről beszéltek. Szemem láttára verték le osztályunk faláról a keresztet, s az új, ötágú csillagos címer került a helyére. Orosztanárnője is lett az iskolának, aki pedig szent fazekaknak nevezte a templomba járókat, különösen a ministrálókat. Az egész falu buzgó katolikus volt, s egyként felháborodott ezen. Nekem meg anyám azt mondta, járjak csak ministrálni tovább. A felnőttektől azt is tudtuk, hogy titokban több tanító is templomba jár, a mi tanítónknak meg, Kókai Sándornak, ki akkor került Akasztóra barátjával frissen a kalocsai tanítóképzőből, két testvére is pap. (Egyébként a Kalocsai Tanítóképző látta el tanítókkal a környéket, Akasztót is. Ekkor 18-20 fős volt a tanítói kar, s érdekességként jegyzem meg, hogy Raffai Sári is, a későbbi költő ekkor kezdett tanítani, mégpedig az Akasztóhoz tartozó döbrögeci tanyavilág osztatlan iskolájában. Ezt az iskolát jól ismertem, mert csak két-háromszáz méterre volt a szőlőnkől.) A tanulók ekkor 450-500-an voltak, s hiába volt az emeletes, nagy iskola – Klebelsberg Kuno programjának emléke –, délelőtt-délután is tanítani kellett.

Itt meg kell külön említeni a Bakay családot, akik Törökkanizsáról menekülve, a két világháború között itt telepedtek le. Három tanító is volt köztük – Gyula igazgató-tanító is volt, s az ő fia az itt fogantatott Bakay Kornél, az őstörténész, de ő a háború után elköltözött; Mária és Terézia viszont itt élte le hosszú életét, s Mária nemcsak engem, anyámat is tanította még. Szinte a pedagóguslét jelképeivé váltak, s negyedik testvérük is, aki katonaeorvos volt, szintén itt praktizált egy ideig.

Talán másodikos lehettem – ezt is édesanyámtól tudom –, amikor elkezdtek szavaltatni az iskolában. Hazafias, háborús verset kellett mondanom, s többször visszatért benne ez a két sor, hogy „Doberdó, Verdun // Verdun, Doberdó”! Nem tudtam, mit jelent, de azt éreztem, hogy ezt bele kell harsognom a világba. (Azt, hogy Verdun, persze u-val mondtam.) Attól kezdve gyakran szavaltattak velem verseket. Jó ismerkedés volt ez a különleges, rimes világgal.

Az iskolaévek nagyon gyorsan peregtek, az alsó tagozat különösen, ahol végig, elsőől, Kókai Sándor vezette az osztályt, akit nagyon szerettem. Egy alkalommal láthattam a naplónkat, amiből kiderült, hogy Beszedics Gyula barátommal ketten voltunk „egyéb származásúak”, de ebből nem lettek olyan kellemetlen követke-

mények, mint amik lehettek volna. Egyébként mi ketten voltunk a kitűnő tanulók is. Az sem hagyott mélyebb nyomot bennem, hogy több éven át hitoktatás is folyt az iskolában, amit a plébános úr tartott. Mégpedig minden osztályban, mert az egész tanulóserég katolikus hitű volt. (Mikor megszűnt a hitoktatás, a szülők nagyon erősen tiltakoztak is – persze, semmi eredménnyel.) A tornaóráink voltak még érdekesek, mert legtöbbször az iskolaudvaron felsorakozott menetgyakorlatokat tartottunk és gyakran gránátvetést gyakoroltunk, mint ahogy a délutáni MHK-mozgalomban is (Munkára, Harcra Kész), sőt ott rendszeres lövészet is soron volt. Legjobban persze annak örültünk, ha futballozhattunk, de erre ritkábban került sor. (Később tudtuk meg, hogy ez az időszak volt az úgynevezett „hidegháború” legkritikusabb időszaka, s minden lehetőségre készen katonának készítettek bennünket elő.)

Egyébként otthon az iskolával nemigen törődünk, még én se, akitől édesanyámtól követeléseik voltak, az órákon odafigyeltem, s ez nagyjából elég is volt. Ezzel is kitűnő tudtam lenni, pedig gyakran én is az órák előtt csináltam – vagyis másoltam – a matematikaleckéket, de sokszor a fogalmazásokat is. Az iskola minősége ezzel együtt nagyon jó volt, akik – kevesen ugyan – továbbtanultak, mind megállták a helyüket, s ezt bizonyította később az én példám is. A monoton iskolai életben egyébként 1954–55–56–57 körül egy kis pezsgés támadt. A tanítók között – kivéve, akik ott telepedtek le – nagy volt a vándorlás, sokan büntetésül fogták föl, hogy oda kerültek (56 után így is volt), s mihelyt tudtak, odébálltak. Ez időben azonban több ambiciózus tanító, sőt tanár is érkezett, s kissé változó-konyabb lett az iskolai élet. Az országosan divó úttörőrsdi nem sok vizet zavart, teljesen formalitás volt. Először az osztályban, majd 1955-től én voltam az úgynevezett csapattanácselnök, de úgyszólván semmi dolgom nem volt, ünnepélyeken vezényelnem kellett, az énekkar meg, de különben mindenki, a kötelező politikai dalokat énekelte, teljesen lélektelenül. Az MHK után meg hamarosan jött az LMHK (Légy Munkára, Harcra Kész), s délutánonként ez egy kis érdekességet jelentett, mert megint mozoghattunk, főként célba löhettünk komolyabb puszkával is. Legtöbbször azonban az iskola udvarán rúgtuk a futball-labdát, amit az irodából kellett elkérni. Faliújságot is kellett szerkeszteniünk, ahova nekem rendszeresen írnom kellett, de az úttörőrsdi legtöbbet jelentő feladatát az jelentette, hogy behajtsuk a bélyegek árát és áruljuk a *Pajtás* újságot. Ez utóbbinak én nagy híve voltam, vártam, megfejtettem, és beküldtem a szerkesztőségbe a rejtvényeket, és sokszor nyertem is könyvet vagy töltőtollat, ilyesmit. (Még az a szenvedély is elkapott, hogy magam próbáljak keresztrejtvényeket fabrikálni.) A rejtvények mellett levelezője is voltam a *Pajtás* újságnak, s verseket is küldtem. (Többször megjelentem, s nagyon büszke voltam rá.) Ugyanígy vártam év végeken a *Kincses Kalendáriumot* is, abban is voltak rejtvények, s jó olvasmányok is. Tanáraim tudták ezt a szenvedélyemet, sokszor fordultam hozzájuk is segítségért. Az is kitetszett belőle, hogy az irodalom érdekel leginkább, s az iskola könyvtárát (ami egyben a községi könyvtár is volt) teljesen kiolvastam.

1955. április 4-re Pesten nagy, országos úttörő találkozózt rendeztek, „hála-zászlókat” kellett vinni, amit a szülőkkel csináltattak. Másik „egyéb származású” barátommal és osztálytársammal mi voltunk ketten az iskola küldöttei, s

Kiskőrösön jött össze a járás küldöttsége. (Itt már több seregszemlén vettem részt, helyesírási és szavalóversenyeket nyertem.) Pesten – vagyis Budán – a XII. kerület elit iskolája, a Jókai-iskola fogadott bennünket a Svábhegyen. Felsorakoztunk a tornateremben, s az iskola tanulói szülei kíséretében kiválasztották, hogy három napra ki kerüljön hozzájuk. Engem egy nyolcadikos, nálam egy fejjel magasabb fiú és anyja választott, s ahogy kiderült, a Jókai-villában laktak, mert a híres Hatvani család leszármazottjai voltak. Hatvani Gyurival – apját is Hatvani Györgynek hívták – és az egész családdal nagyon összelekedtünk, nagyon szívélyesek voltak velem. Több központi rendezvényen is részt vehettünk, mert Gyuri is csapattanácselnök volt az iskolában. Fogaskerekűvel utazgattunk, a kertben focizgattunk és nagyon jól megvoltunk (náluk ettem reggelire először párizsis zsömlét és kakaót). Emléül megkaptam tőlük a Jókai-villa kerti homlokzatának fényképét. A három nap leteltével aztán a többiekkel együtt hazautaztunk, barátommal gyalog vágtunk Kiskőrösről az akasztói útnak, de aztán – épp idejében – utolért bennünket egy busz, s nagy bátran megállítottuk. (Édesanyám aztán többször is szerette volna, ha Hatvani Gyurit visszahívjuk nyáron Akasztóra, de én mindig elmismásoltam, mert szégyelltem, hogy nálunk az emberek – mi is – budin végzik a dolgukat.)

Röviddel ezt megelőzően került Akasztóra tanítónak Petkó Jenő, egyenesen a Pécsi Tanárképző Főiskoláról, magyar és történelem szakos volt, s szinte felforgatta rövid idő alatt az iskolai posványt, tele volt kezdeményezéssel és ambícióval. A párhuzamos osztályban lett osztályfőnök (addigra két koedukált osztályt szerveztek a fiú- és a leányosztályból), s nekünk irodalmat és történelmet tanított. De hogyan! Éreztük mindjárt, hogy Kókai óta ilyen hatással egy tanár vagy tanító sem volt ránk. De nemcsak az órai voltak kiválóak, hanem mint színházat szerető (és maga is játszó) ember, hamarosan a nagy legényekből és nagy lányokból színjátszó kört szervezett, ahol klasszikus vígjátékokat tanított be nekik. Dőltek hozzá a felnőtt emberek is, s gyerekszereplőnek engem is bevett a társaságba. Nagyon jól éreztem magam a körükben, vidámság és jó hangulat jellemezte a próbákat, s Kiskőrösre is eljutottunk a seregszemlére. Én az iskolában is hamar diák-tanár viszonynál közelebb kerültem hozzá, s mivel az előadó-művészet más területei is érdekelték (az éneket kivéve), nemcsak népitánc-csoportot vezetett az iskolában, ahol Kodály-táncjátékokat, balladákat tanított be nekünk, hanem mint szavalóval, versmondóval külön is foglalkozott velem. Hamarosan persze olyan bizalommal voltam hozzá, hogy verselményeimet is megmutattam neki, s jó tanácsokat tudott adni. (Annál inkább, mert, mint később kiderült, maga is íróember volt, gyerekszindarabjait, ifjúsági színi jeleneteit később többfelé, országosan is játszották, s mellette verseket is írt.) Rendszeresen jártam hozzá az albérlétebe, beszélgettünk, és verseket tanított be szavalásra. (Kiskőrösön ezzel több versenyt is nyertem.) Persze tudott az Édes Juliskával való „szerelmünkről” is, s jókat derült, mikor az iskolában egy-egy „szerelmes” levelünket elfogta.

Nálunk az iskolában minden nyáron egy-két jó tanuló országos nyaralatlásban részesült. Persze úttörőtáborban. 1956-ban én is sorra kerültem, s a Csillebércei Nagytáborba mehettem két hétre. Mindjárt szöveget ütött a fejembe, hogy vannak pesti gyerekek, akik évről évre ott nyaralnak. Igazságtalannak tartottam, mert

nálunk Akasztón komoly megmérettetés után, mindössze egyszer részesülhetett valaki az ilyen táborozásban. A legidősebbeket összegyűjtő altáborba kerültem, s ha ránk került a sor, éjszaka is egy-két órás őrseget kellett állnunk. De a fontos az volt, hogy előbb az altábori, majd a nagytábori szavalóversenyt is megnyertem, mégpedig nem „szocreál” verssel, hanem Arany-balladával: az V. Lászlóval. Érezhetően változások előszelei fújtak, hiszen az egy évvel fiatalabb 2. helyezett Petőfi-verset mondott, mégpedig azt, hogy *„Még kér a nép, most adjatok neki”*. S mindezt részemről mi előzte meg? A már említett Petkó Jenő egész kulturális intézmény volt Akasztón, maga is jó versmondó, s ezt a verset is sok próbával ő dolgoztatta ki velem.

Közben lassan elérkezett 1956 nevezetes napja, október 23. is. Nagypapával hallgattuk reggel a Néprádiót, s természetellenes műsorok mentek, de leginkább az állandóan ismételt zeneszám volt feltűnő. Hamar megtudta mindenki, hogy Pesten felfordulás van, nagy dolgok történnek, ahogy akkor a rádióban mondták: *„huligán bandák garázdálkodnak”*. Nagypapával együtt nagyon izgattottak voltunk. Az iskolában nem jöttek be a tanárok órákra, és mi a magunk módján, forrongva zsinatoztunk, *„politizáltunk”*. Én fölrajzoltam a táblára a Kossuth-címert, s érződött mindenben, hogy forradalom van. Ekkor behívtak az irodába, s a sarokban egyedül ült a rádió előtt első tanítóm, a szigorú Kókai Sándor. Odamentem, és nagy pofonra voltam felkészülve. Hosszú-hosszú csend után, amikor csak a rádió mondta a magáét, végre felém fordult, s megkérdezte, én rajzoltam-e fel a táblára a Kossuth-címert? Nem volt mit tagadni. Aztán megint csönd következett, csak a rádió szólt. Végül szinte bársonyos, simogató hangon azt mondta: *„Menj, Bence, és töröld le...!”* (Kókai nem volt párttag, sem akkor, sem később, meggyökerezett Akasztón, és néha ivott, mint barátja, Bagó Ferenc, aki Akasztóra is nősült, igazgatóhelyettes volt, s pár év múlva, két kisgyerekekkel a háta mögött, az iskola padlásán fölakasztotta magát. Kókai akkor volt friss házaspár, a tanítólakásban laktak fiatal tanítónő feleségével, és nagyon éltélően beszélt barátja haláláról. Aztán három év múlva, napra ugyanakkor a saját padlásán ő is felakasztotta magát. Kisfia talált rá, aki bement, és azt mondta az anyjának: Anyu, apu kiöltötte rám a nyelvét! – Mindkettőjüket az egész falu meggyászolta, s hozzám szóbeszédként jutott el a hír. Egyetemista voltam, szörnyen megrázott az eset, s írni akartam róluk, egy komoly lapban szívesen várták volna. Utazgattam, érdeklődtem is utánuk barátoknál, de mindenki értetlenül állt a két szörnyű eset előtt. Én érteni véltem, de a cikket sosem írtam meg.)

A forradalom alatt persze nem kellett iskolába járni, s a faluban nagy volt az örömmámor. Én régi szokásomhoz híven sokat csavarogtam, s mindig arrafelé, ahol történt valami. S amilyen öröm, felszabadultság fogadta a forradalom hírére, hamarosan ugyanolyan nagy elkeseredés és letargia követte, mikor özönlöttek be az orosz tankok, és szétlőtték Pestet, s halomra lőtték a forradalmárokat. Miként az egész országra, Akasztóra is ráborult a reménytelenség és elkeseredés vasfedője. Én elvonultam, és kibőgtem magam, mint pár éve, mikor elvesztettük a futball-világbajnokságot. Csak hát ez még keservesebb volt, s a régi, elbukott forradalmakat, szabadságharcokat juttatta eszembe. S úgy gondoltuk – nem csak én –, hogy a török uralomszerű 150 év vár Magyarországra.

De a kataton ájulatból és dermedtségből fel kellett ocsúdni, élni kellett tovább. Az iskolában – és a faluban is – először tért magához Petkó tanár úr (azaz tanító bácsi – nem szerette, ha tanárurazták). Akkor jelent meg *A Pál utcai fiúk* dramatizált változata, ami szinte rímelt az október-novemberi szabadságharcokra – még a helyszín is a Kilián laktanya és a Korvin köz tájékán volt –, s Petkó tanító bácsi azonnal rácsapott, megszerezte. Mivel az iskola tanulói minden évben előadtak egy színdarabot, ekkor rögtön ezt választotta. A Pál utcai fiúk harca a grundért, az édes grundért a vörös ingesekkel. Ki ne gondolt volna a Korvin közű srácokra, önfeláldozó, hősi „honvédelmükre”? Kiosztódott a szereposztás, nekem a Boka szerepe jutott, Nemeceket pedig barátom és Petkó kedvence, Beszedics Gyuszi játszotta, kimagaslóan. (Ugyanakkor ő abban az időben nekem nyakamig ért, mikor felnőttként találkoztunk, akkor meg én értem a nyakáig.) 57 elején elkezdődtek a próbák, s nagy lelkesedéssel vetette bele magát mindenki. A tanár úr nemcsak rendezte, de Nemecek apját is játszotta, mint ahogy a grund farakásainak s az egész történetnek a díszleteit is ő festette – festeni is tudott. A darabot ugyanis – hagyományosan – a templomdomb aljában lévő emelkedőn adtuk elő, ahova a szomszéd árkokból mi magunk, heteken keresztül talicskáztuk a földet, s alakítottuk a célnak megfelelő szabadtéri színpadot. Nagyon sok munkánk volt benne, mire a darab színre is került, de megérte. Sokat tanultunk belőle, elsősorban hazaszeretetet. Méltóan nagy volt a siker is, s mindenki megérezte, hogy legalább a művészetben győznek a suhanc szabadságharcosok a betolakodó vörös ingeseken (vagyis orosz tankokon és pribékeken, a „pufajkasokon”). Szerettük volna szomszéd községekbe vinni a darabot, de ez nem sikerült.

De nem csak ez a nagy élményem volt nyolcadikos korom végén. Tornatanárunk, akivel később baráti viszonyba kerültünk szintén, az iskolai futballcsapatból meghívott a falu nagycsapatába. (Mindkettőnek ő volt az edzője, sőt, játszott is.) Nagy megtiszteltetés volt ez, többre becsültem, mint a végig kitűnő bizonyítványt. Mégpedig leginkább azért, mert a nagycsapat meccseire kijöttek a lányok is, persze én Juliskának akartam imponálni. Több meccset is játszottam (majd mindig kikaptunk), s hétfőnként alig tudtam besántikálni az iskolába, olyan izomlázam volt.

De év végére Petkó tanár úr is tartogatott számunkra még egy meglepetést. Fényképészt hívtak, s a két végzős osztályról – ilyen sem volt még Akasztón – tablóképeket csináltak, az egész tanári karral egyetemben. (A párhuzamos osztálynak ő, a mienknek meg Gyimesi Erzsike, a későbbi felesége volt az osztályfőnöke.) Gyönyörű lett a tábló, középen felszálló nagy madárjelképpel, s persze ez is mind Petkó Jenő munkája volt.

Közben meg én már készültem Kalocsára gimnáziumba, mert szinte kezdettől predesztinációszerű dolog volt, hogy tovább kell tanulnom.

Az első „szerelem”

Nem úgy jött, mint a hirtelen mennydörgés vagy mint mennyből az angyal, hanem lassan, fokozatosan alakult ki, mint ahogy lassan elborul az ég, vagy stílszerűbben: a borulat kezd felszakadozni, s szikrázóan bukik elő a nap.

A világ élőinek kétneműségére már jóval korábban rájöttem persze, de hogy mit jelent az, hogy fiú vagyok, akiből, ha igaz, férfi lesz, vagyis testi vágy csak tízéves korom táján kezdett kialakulni. Az is először a körülöttem élő állatok párosodását megfigyelve jelentkezett. Pedig addig természetes volt, hogy ott voltam a konyhában, ahol anyám nagylányoknak, fiatalasszonyoknak, sőt tanítónőknek ruhát próbált, vagyis levetkőztek előttem. Érdeklődéssel néztem, válogatni is tudtam közülük, melyik tetszik, melyik nem, de szexuális ingerenciát nem váltott ki belőlem. Sőt, még sokkal később sem. Pedig testnagyságban gyors növésű voltam, 12 évesen szinte akkora, mint ma. De nagyon emlékezetes volt, s ez már „fiúiságomban” érintett, hogy nyolcadikos koromban, rajzórára bejött helyettesíteni egy akkor kezdő, 18 éves, helyre tanítónő, s ahogy rajzoltunk és mögém ért, áthajolt a fejem fölé, kivette a ceruzát a kezemből, hogy korrigáljon, s fejemet a két szép melle közé fogta. Teljesen éreztem a testét, és alig mertem mozdítani a fejemet. Attól kezdve távolról „szerelmes” voltam abba a kicsi tanítónőbe, aki különben nemcsak kacéran viselkedett, de úgy is öltözködött. Talán ettől kezdve kezdett tudatosulni bennem a nemi vágy, s éjszakákon, ennek nemcsak sikamlós álmok, de kézzelfogható következményei is lettek. Ezzel együtt számomra a „nő” sokáig csak idea, esztétikum maradt. Vagy tetszett, vagy nem. Koedukált osztályba jártam, s ott is így osztályoztam az osztálytársnőimet.

Emlékezetes, hogy kb. tizenkét éves koromban az iskolában verbuváltak állami gazdaságban való nyári munkára fiatalokat. Ez pedig jó messze, Oroszlány mellett, Környén volt. Felnőtt legények már dolgoztak ott Akasztóról, s az ő közvetítésükkel szerveződött az akció. Persze én is jelentkeztem, anyám el is engedett, s rábízott egy környékbeli ismerős legényre. Elég sokan vállalkoztunk az iskolából, fiúk-lányok vegyesen. Ott összeismerkedtünk a helyi gyerekekkel, akik szintén ott dolgoztak, és egy nagy stráfkocsin gyűjtötték össze bennünket, úgy mentünk a földekre. Volt köztük egy szép fekete, rövid hajú kislány, úgy hívták, Czigány Éva, akivel már a kocsin erősen méregettük egymást. A gyereksereg, különösen az akasztói lányok, elkezdtek mondani, hogy Czigány Éva a Kiss Bence „szeretője”. Szó se róla, nagyon tetszett (de csak messziről) az Évike, de őrá én sokkal nagyobb hatást tettem. Az akasztói lányok vihogva mesélték, hogy azt mondta: hasonlítok a Sárdi Jánosra. Én ugyan nem tudtam akkor még, hogy ki is az a Sárdi János, de büszke voltam rá. Mikor vége lett a munkaidénynek, persze elváltunk. De máig jó szívvel gondolok vissza rá – lehet, hogy „szerelmesek” voltunk egymásba?

Felsőskoromban az iskolában is igencsak nézegettem a lányokat. Úgy adódott, hogy hatodikos koromban is, mint mindig, játszott az iskola egy színdarabot (egy szovjet népi mesejátékot), s én lettem a főszereplő. Partnernőm pedig egy helyes ötödikes kislány, Édes Julis. Farkas Julianna volt az igazi neve, és ikertestvére is volt, de anyjuk után mindenki csak Édes lányoknak nevezte őket. És nálunk a faluban akkor a Juliska, Mariska, Teruska stb. becézést „úriaskodásnak” tartották. Nekem persze Juliska volt. Mire az előadás sok próba után elkészült, nagyon összemelegedtünk, s ha megfogtuk egymás kezét, belepirultunk. Ez volt talán az első „szerelmem”. Neki is. Keveset beszélünk egymással, inkább a szemek beszélték és ragyogtak, de alig vártam később is, hogy az iskolai tízpercekben is megláthassam. S ez bizony hosszú ideig tartott. Mondhatni, megjátszottam az

„udvarlást” és az „udvarlót”. Nagy lelki vágyakozás volt akkor már bennem a szerelemre, s tulajdonképpen komolyan nosztalgiáztam.

A falu másik felén, Újfaluban, mintegy két-három kilométerre laktak tőlünk. Előbb csak „szerelmes leveleket” küldöztem neki ismerős, idősebb barátnóm-mel, aki szintén arra lakott. Búcsú, vásár alkalmával meg papírrózsát lőttem a céllövöldében, gyűrűt és más apróságokat vettem neki, s mivel fölfedeztem, hogy egy osztályba jár a kertszomszéd kislánnyal, aki jó haver volt, vele küldtem el. Ahogy beszámolt róla, mindig nagyon örült neki. Persze, biztos még inkább örült volna, ha megtalálom a módját, és személyesen adom át, de erre akkor gondolni se mertem. Mindenesetre azért jární kezdtem Újfaluba (a temető és a cigánytelep mellett kellett elmenni, de ez sosem zavart), s találkozni, barátkozni kezdtem olyan fiúkkal, akik arra laktak. Szinte naponta jártam arrafelé. Markó Béni, osztályunk legalacsonyabb tagja volt az egyik támpont (aki zsoké lett, de hamar meghalt), s Béni arról is nevezetes volt, hogy egy méretes tangóharmonikája is volt, amin magától játszott népdalokat. Sokat játszott nekem, szívesen hallgattam. Sőt, egy alkalommal arra vetemedtünk, hogy éjjeli zenét adjunk Juliskáék ablaka alatt. Fel is gyulladt a villany, de ekkor mi a nyakunk közé szedtük a lábunkat, s elfutottunk. Béni anyja mondta aztán, hogy éppen szerenádnek való volt az a dal, amit Béni akkor játszott. De nemcsak mi jártunk a szomszéd utcába Juliskáék felé, néha ők is elcsábultak hozzánk. Hazafelé ugyanis az útjuk a nagy temető és a kis zsidó temető között vitt, s mi Bénivel szívesen időztünk szép napokon a kissé dimbes-dombos zsidó temetőben, ahol csak régi sírok voltak, és ahova már évtizedek óta nem temetkeztek. Félbetört vagy ledőlt márványtáblák és kis dombocskák jelezték csupán a valamikori temetőt, s mindent elborított a fű és a vadvirág, s jól lehetett ott üldögélni vagy heverészni. Ide jöttek át több alkalommal az Édes lányok, s szép délutánokat töltöttünk ott együtt. S teli voltam szerelemmel.

Aztán majdnem szemközt Juliskáék házával „felfedeztem” a rokonságot a Csaba testvérekkel, akik jó pár évvel idősebbek voltak nálam, de „befogadtak”. Sanyival, a fiatalabbal sokat fociztunk, fejtünk az udvarukban, sőt néha az utcán is összejött egy kisebb csapat, és mivel arra forgalom nemigen volt, az utcán fociztunk. Ilyenkor Juliskáék is kijöttek, s ők is beszálltak a játékba. Repesett a szívem. Az idősebb testvért, Jancsit is jobban megismertem, aki akkor már komolyan legénykedett. Sőt, nemcsak őt, hanem hasonló korú baráti körét is a környékről. Szükség is volt hamarosan az idősebb, tekintélyesebb barátokra, mert egy nálam jóval idősebb fiú is szemet vetett Juliskára, ráadásul bandázva jártak, és persze már kocsmáztak is. Ekkor nekem is sikerült a Csaba testvéreket és barátaikat is magam mellé állítani – természetem majdnem akkora voltam, mint ők. És komoly küzdelem kezdődött, aminek csúcspontja az volt, hogy egy litánia után a templomdombon szembekerültünk egymással. Ők is négyen-öten, mi is. Akasztó nagy bicskás falu volt, így a hat-hét méterre egymástól felsorakozó két banda minden tagjának a zsebben, a bicskán volt a jobb keze. (Még hozzá szarvasnyelű, rézbetétes bicskák voltak a menők.) Nálunk persze én álltam elől, s ment a szópárbaj, fenyegetőzés. Végül is akkor olyan sértés nem hangzott el, hogy a két banda egymásnak ugrott volna. Szép békésen szétszéledtünk.

De történt egy olyan találkozás is, amikor teljesen védtelen voltam. Éppen Juliskáék felé jártam, s mikor hazafelé mentem, észrevettem, hogy jön sebesen utánam a rivális legény és vérmes barátja. Ők leginkább így, párban jártak. Én is megszoroztam a lépteim, s befordultam a legközelebbi utcába, ahol egy osztálytársam lakott. Ők utánam. Nem messze voltam már, de képtelen voltam szaladni. Sőt, amikor utánam szóltak, hogy álljak meg, megálltam és bevártam őket. Mit járok én mostanában errefelé olyan gyakran? – tudakolták. Szó szót követett, s a vérmes legény elkezdte sürgetni barátját, hogy: húzz már le neki egyet! De végül nem kaptam verést, csak azt ígérték, hogyha legközelebb erre találkozunk, nem úszom meg ilyen könnyen. Én persze utána is jártam tovább az Újfaluba, de nem találkoztam velük.

Egy alkalommal Juliskáék is eljöttek a kertszomszédunkba osztálytársnőjükhöz, s a kerten át áthívtak. Nagyon örültem, és kitűnően játszottunk, beszélgettünk az udvaron, mikor észrevettem, hogy az utcai drótkerítés mögül leselkednek – a rivális fiú és vérmes barátja. Juliskáék nagyon dühösek lettek, s nekem is megfeketedett az addig szép együttlétünk.

Végig édeni, plátói szerelem maradt a viszonyunk, s a puszin túl nem is tudtam soha vele kapcsolatban többre gondolni. De nagy gyönyörűség volt, ha láthattam, ha láthattuk egymást. Én 1957 őszén, az általános iskolát befejezve Kalocsára kerültem gimnáziumba és kollégiumba, s maradt a „táv szerelem” továbbra is egy darabig. Levelezgettünk, s én ritkán mehettem haza. Egy év múlva testvérével ők is befejezték az általánost, s Kiskunhalasra kerültek együtt felsőbb iskolába. Ez azonban csak fél évig tartott, mert nem tudták megszokni a változást, s végleg hazajöttek Akasztóra, nem folytatták a gimnáziumot. Pár év múlva, otthon, egy táncmulatságon beszéltem Juliskával, s elpanaszolta, hogy nagyon megbánta, hogy nem tanult tovább. Én viszont Kalocsán újra „megszerelmesedtem”, de kedves, bájos arcát, egész valóját sokáig ápoltam bensőmben, s még évek múltán is álmodtam vele, sokáig kísértett.